

Formování politických stran na Ukrajině v letech 1988 až 1994

LUBOŠ KOPEČEK

O Ukrajině nebylo celá desetiletí příliš slyšet. Přestože sousedila s tehdejším Československem, ztrácela se v obrovském prostoru SSSR. Teprve s rozpadem SSSR se znovu dostala do povědomí české veřejnosti. Tento článek se snaží přiblížit vznik systému politických stran v posledních letech Gorbačovovy perestrojky a v prvních letech státní nezávislosti. Nesnaží se o vyčerpávající analýzu tohoto tématu, jeho šířka to ani nedovoluje. Pokouší se pouze o stručný nástin vzniku a vývoje politických stran, jejich prosazení v politickém životě a významu v politickém systému.

1. Fáze vývoje stranickopolitického systému

Vznik ukrajinských politických stran se dá rozdělit na několik základních etap. První začíná v roce 1988, kdy se ustavuje nezávislá opoziční skupina Ukrajinský helsinský svaz (UHS). Následuje brzy vznik několika dalších skupin. Z nich nejvýznamnější bylo Národní hnutí za obnovu Ukrajiny (Ruch). Zatímco UHS se orientovalo zpočátku hlavně na problematiku lidských práv, Ruch od začátku vystupoval především s politickými požadavky. První etapa vývoje končí polosvobodnými volbami v březnu 1990, do nichž šla většina opozičních hnutí společně.

Druhá etapa probíhala od voleb do vyhlášení nezávislosti parlamentem 24. srpna 1991. V tomto období se rozběhl proces diferenciacce opozičních hnutí a jejich proměny v politické strany.

Třetí etapa začíná na podzim 1991 a končí parlamentními a prezidentskými volbami v roce 1994. Je ve znamení dotváření politického systému samostatné Ukrajiny. Je dočasně zakázána komunistická strana (do roku 1993). Strany se začínají programově profilovat. Až do voleb v roce 1994 pak probíhá boj stran o etablování na politické scéně a o postavení v politickém systému. V roce 1994 pak začíná nová etapa (po zvolení nového prezidenta a parlamentu), která ale jde už mimo rámec této studie.

2. Počátky utváření stranického systému

V prostředí gorbáčovovské glasnosti a pluralismu v médiích v druhé polovině 80. let se vytvořily vhodné podmínky pro založení nezávislých klubů, sdružení a konečně i politických stran. V létě 1988 iniciativní skupina disidentů v čele V. Čornovilem zakládá UHS. Ta navazovala na činnost Ukrajinské občanské skupiny (obdoba české Charty 77), která byla na konci 70. let sovětskými úřady zlikvidována. Předsedou hnutí se stal disident L. Lukjanenko. Hlavními požadavky bylo respektování lidských práv, odstranění národnostních a náboženských krivd, úplná svoboda tisku a projevu atd.¹

V únoru 1989 byl publikován skupinou spisovatelů návrh programu nového subjektu, pro nějž se později ustálilo označení Ruch (v ukrajinštině to znamená „hnutí“). Na zakládajícím sjezdu 8.-10. září byl předsedou zvolen básník I. Drač. Členstvo bylo velmi rozmanité od komunistů až po členy UHS. V cílech šel Ruch dál než UHS. Žádal vyškrcnutí článku o vedoucí úloze komunistické strany z ústavy, nové uspořádání vztahů mezi svazovými republikami SSSR a ke konci roku 1989 vystoupil s požadavkem nezávislé Ukrajiny. Svou radikální rétorikou hnutí rychle získávalo masovou podporu hlavně v západních oblastech země. Obě nejvýznamnější opoziční formace Ruch a UHS byly personálně provázány. Tak např. V. Čornovil pomáhal zakládat UHS i Ruch.²

Vedle těchto dvou opozičních hnutí vznikaly další opoziční subjekty – „Memorial“, Společnost ukrajinského jazyka Tarase Ševčenka, Ukrajinská národní strana, Ukrajinský demokratický svaz, Strana zelených Ukrajiny aj.

Snaha prosadit se v podmínkách komunistického režimu a uspět ve volbách do parlamentu vedla většinu opozičních skupin ke spojení v Demokratický blok Ukrajiny. Tomu se podařilo dosáhnout v březnových volbách roku 1990 určitého úspěchu. Ruch jako nejsilnější z opozičních formací, které utvořily Demokratický blok, získal 62 mandátů. V podmínkách stále ještě formálního monopolu komunistické strany šlo o maximum možného. Opozice pak vytvořila v parlamentu poslancekou skupinu „Narodna rada“ se 125 poslanci, k níž se později přidávali další. (Nejvyšší sovět měl celkem 450 lidových poslanců.) Většina mandátů zůstala v držení lidí ze stranické a státní nomenklatury. Potřebnou většinu pro schvalování vládních návrhů zákonů zajišťovala tzv. „Skupina 239“. Nazvána byla podle počtu lidových poslanců, kteří ji tvořili. Novým předsedou Nejvyššího sovětu se stal L. Kravčuk, člen politbyra a druhý sekretář Komunistické strany Ukrajiny.

3. UHS, Ruch a další formace v procesu transformace na politické strany

Brzy po volbách se začaly uvnitř obou hlavních hnutí snahy o transformaci na standardní politické strany. UHS se už v dubnu 1990 přeměnila na Ukrajinskou republikánskou stranu (URP). Základními body programu byl antikomunismus, vlastenectví a vytvoření demokratického státu. Transformace hnutí se neobešla bez problémů. V. Čornovil např. označil novou stranu v čele s L. Lukjanenkem za „bolševicko-fašistickou“, což samozřejmě neodpovídalo skutečnosti, nicméně to

dobře charakterizuje atmosféru, v níž transformace probíhala. URP se později vyhranila ve stranu pravého středu s důrazem na národní státnost Ukrajiny.³

Podobná krystalizace probíhala v hnutí Ruch. Návrh na transformaci v politickou stranu sice v roce 1990 ještě neprošel, nicméně bylo rozhodnuto změnit Ruch v zastřešující organizaci, pod kterou budou fungovat různé politické skupiny s cílem dosáhnout nezávislé Ukrajiny. A tak pod hlavičkou hnutí začaly vznikat politické strany. Na podzim 1990 vytvářejí dva prominentní členové Ruchu I. Drač a D. Pavlyčko Demokratickou stranu Ukrajiny (DPU).⁴ Tím v podstatě začalo vlastní štěpení hnutí. DPU byla v řadě bodů blízká URP, což později vedlo k úzké vzájemné spolupráci.

Štěpením byla zasažena i komunistická strana, uvnitř níž se vytváří tzv. „Demokratická platforma“, k níž se hlásilo čtyřicet jedna poslanců parlamentu. Tato skupina reformních komunistů vytváří v prosinci 1990 Stranu demokratické obnovy Ukrajiny (PDVU). Nová strana odmítla „monopol jedné ideologie a leninský typ strany“ a připojila se k hnutí Ruch a Národní radě.⁵

Vedle této postkomunistické strany se zformovala i Sociálně demokratická strana Ukrajiny (SDPU) a Spojená sociálně demokratická strana Ukrajiny (OSDPU). Původně se plánoval vznik jediné sociálně demokratické strany. 25. května 1990 se sešel v Kyjevě její ustavující sjezd. Na něm však záhy vypukly rozpory mezi delegáty sjezdu. Větší část převážně ze západních oblastí země a z Kyjeva a Charkova neakceptovala socialistické ideje mající v ukrajinském prostředí kořeny ještě v 19. století a odmítla prosazování demokratického socialismu a zachování SSSR. Menšina delegátů převážně z východních oblastí se naopak přihlásila k socialismu a byla pro zachování SSSR. Výsledkem byl rozkol na sjezdu a založení dvou samostatných stran. SDPU se označila za „sociální demokracii západního typu“, zatímco OSDPU vyhlásila, že základem jejího programu je „demokratický socialismus“. Paradoxní je, že se obě strany za tři roky sloučily.

Formuje se (často v rámci Ruchu) také množství méně významných stran, které se označovaly za liberální, křesťansko-demokratické nebo nacionálně orientované. Vznikly i takové kuriózní subjekty, jako byla Lidová strana Ukrajiny L. Taburjanského. Taburjanskij byl předseda dněpropetrovského družstva Olimp. Založil vlastní stranu a kandidoval neúspěšně v prezidentských volbách v prosinci 1991. Polovina členů jeho strany byli družstevníci z Olimpu.

4. Stručný nástin politického vývoje v posledním roce sovětské vlády a v prvních letech nezávislosti

17. března 1991 proběhlo lidové referendum o zachování SSSR a vyhlášení suverenity Ukrajiny.⁶ Občané tehdy hlasovali kladně jak pro zachování SSSR, tak pro vyhlášení suverenity republiky. Právě otázka suverenity země rozdělovala komunistické poslance Nejvyššího sovětu na promoskevsky a nacionálně orientované. Mluvčím nacionálně orientovaných se stal předseda parlamentu Kravčuk. Ten navázal úzké kontakty s opozičními nacionálními politiky. Po neúspěšném moskevském pokusu o puč vyhlásil 24. srpna parlament nezávislost Ukrajiny. Kravčuk vystoupil z komunistické strany, která byla zakázána. Rozhodnutí o vyhlášení

nezávislosti mělo potvrdit 1. prosince lidové referendum. Současně měl být rovněž lidovým hlasováním zvolen prezident. V referendu se pro nezávislost vyslovilo 90,32 % hlasujících. (Účast dosáhla 84,18 %.) Co se týká rozložení podpory nezávislosti i v relativně silně rusifikovaných východních regionech, převýšila 80 %. Na Krymu, kde tvořili Rusové dvě třetiny obyvatel, pak byla 54 %.

Vyhlášením nezávislosti zmizel tmel, který udržoval jednotu většiny nacionální opozice. Plně se to ukázalo už při prezidentských volbách. Kandidatura několika reprezentantů dosavadní opozice a to, že dokonce část opozice (např. DPU) podpořila Kravčukovu kandidaturu, vedlo k neúspěchu snahy prosadit na post prezidenta nekomunistickou a nezkompromitovanou osobu. Vítězem voleb se stal s velkým náskokem právě Kravčuk (viz tabulka 1).

Tabulka 1: Výsledky prezidentských voleb 1. prosince 1991⁷

Kandidáti	Počet hlasů	Počet hlasů v %
L. Kravčuk	19 643 481	61, 59
L. Lukjanenko	1 432 556	4, 49
V. Grinev	1 329 758	4, 17
L. Taburjanskij	182 713	0, 57
V. Čornovil	7 420 727	23, 27
I. Juchnovskij	554 719	1, 74

Zvolený prezident Kravčuk vyhlásil program konsolidace ukrajinské státnosti, s čímž souhlasila většina politických formací. Jiné to už bylo s otázkou ekonomických reforem, nové ústavy a dalších potřebných stabilizačních kroků. V roce 1992 se dostavil hluboký propad ukrajinské ekonomiky, k tomu se přidaly problémy se státoprávním uspořádáním. Menšiny (nejpočetnější byla ruská) tvořily více jak čtvrtinu obyvatel země. Někdy až přehnaně nacionalistické výroky některých vládních politiků vyvolaly nepřátelské reakce u politické reprezentace menšin.

K politické stabilitě příliš nepřispělo vystřídání několika ministerských předsedů. Neschopnost vlády V. Fokina (premiér od října 1990) zahájit ekonomické reformy vedla v říjnu 1992 na nátlak Ruchu a seskupení „Nová Ukrajina“ (nejméně členy byla PDVU a SDPU) k jejímu pádu. Nový ministerský předseda L. Kučma se ovšem záhy dostal do střetu s prezidentem. V jeho vládě zasedali vedle sebe technokraté s komunistickou minulostí (tj. většinou bývalí ředitelé státních podniků) a zástupci bývalé demokratické opozice. Vedle Ruchu a „Nové Ukrajiny“ to byli také zástupci Kongresu nacionálně demokratických sil (členy např. DPU, URP).

Vážnou překážkou budování demokracie bylo složení parlamentu, kde velkou část poslanců tvořili bývalí konzervativní komunisté blokující jakékoliv reformní úsilí. Parlament odmítl schválit Kučmově vládě mimořádné pravomoci pro řešení důležitých hospodářských otázek, načež Kučma obratem nabídl svou demisi. Spory o kompetence mezi prezidentem, parlamentem a vládou vedly k patové situaci ochromující možnost provedení potřebných hospodářských a politických reforem. Ukrajinská situace v parlamentu má analogii s podobně složeným ruským parla-

mentem. Ukrajinský prezident Kravčuk naštěstí nešel cestou svého ruského protějšku, jenž nechal parlament rozstřílet. Nepodařilo se ale ani najít ústavní cestu podobnou např. sousednímu Polsku, kde tzv. Malá ústava pomohla obdobné problémy alespoň částečně řešit.

Neuspěla snaha některých stran řešit politickou krizi referendem o důvěře prezidentovi a parlamentu. V říjnu 1993, už po odstoupení premiéra Kučmy, byl Kravčukem jmenován nový kabinet J. Swjagilského. Dále byl schválen nový volební zákon a začaly přípravy na prezidentské a parlamentní volby, které se měly konat v příštím roce.

Celkové hodnocení politiky prezidenta Kravčuka vyznívá spíše negativně. I když svůj podíl na neúspěšné politické a ekonomické transformaci Ukrajiny v letech 1991 – 1994 nesou i další politické síly, jeho spoluodpovědnost je nepochybná. Snaha vytvořit monolitický ukrajinský národní stát s jediným (ukrajinským) úředním jazykem se nesesetkala s pochopením prorusky orientované politické elity. Nepodařilo se mu prosadit přijetí nové ústavy, rozběhnout ekonomické reformy, privatizaci atd. To byly hlavní důvody, proč neuspěla jeho snaha o znovuzvolení v prezidentských volbách.

5. Profilace politických stran a dotváření stranického spektra

Když v srpnu 1991 vyhlásil parlament nezávislost, změnila se situace pro politické strany. Zákaz komunistické strany přiměl část poslanců „Skupiny 239“ založit Socialistickou stranu Ukrajiny (SPU). Jejím předsedou se stal dosavadní šéf komunistické většiny v ukrajinském parlamentu O. Moroz. Příznačné je, že byl na zakládajícím sjezdu zvolen jednomyslně. Na sjezdu bylo přijato heslo „za socialismus, demokracii a pokrok“. Moroz byl představitel reformní minority v rámci komunistické strany v posledních měsících před jejím zákazem. Veškerou svou snahu zpočátku zaměřil na odvrácení možnosti zákazu nové strany. O silné kontinuitě s komunistickou stranou hodně vypovídá i fakt, že devadesát procent členů SPU byli bývalí komunisté.

Doposud opoziční strany naplnily po lidovém referendu o nezávislosti Ukrajiny svůj hlavní cíl. Dále byly nuceny zformulovat a zkonkretizovat svůj program v ekonomické, sociální a národnostní oblasti.

Prezidentské volby v prosinci 1991 potom přispěly k další krystalizaci politického spektra. I když Ruch podporoval Čornovilovu kandidaturu, někteří jeho významní představitelé se vyslovovali pro dalšího kandidáta L. Lukanenka. Ruch, který na počátku roku 1992 dosahoval vrcholu popularity, rychle ztrácel v následujících měsících podporu a jednotlivé strany do té doby s ním propojené se osamostatňovaly.⁸ K procesu štěpení, který probíhal uvnitř Ruchu, napomáhala i spolupráce části vedení (I. Drač a M. Horyn) s prezidentem Kravčukem. Čornovil s tím nesouhlasil, prosazoval opoziční postoj vůči prezidentově politice. Souhlasil s Kravčukovým zahraničně politickým směřováním, ale už ne s ekonomickými opatřeními jeho exekutivy. Na III. kongresu na konci února 1992 se ještě podařilo dosáhnout kompromisu mezi oběma skupinami ve vedení Ruchu. Do vedení byl zvolen triumvirát Drač, Horyn a Čornovil. Tím měla být zajištěna

jednota hnutí. Toto řešení se ukázalo jako dočasné a štěpení to nezastavilo. V prosinci 1992 pak další kongres rozhodl o transformaci zbytku hnutí v politickou stranu. Ta se teď už pevně pod Čornovilovým vedením profilovala programem kladoucím důraz na nezávislý a demokratický právní stát. Velkým nedostatkem bylo opomenutí ekonomické stránky programu. Za stavu hluboké hospodářské recese šlo o velmi závažnou otázku.

Spektrum politických stran obohatilo ještě několik dalších formací. Od URP se odtrhlo v roce 1992 krajně nacionální křídlo S. Chmari a vytvořilo Ukrajinskou konzervativně republikánskou stranu. Důraz na národní otázku kladla i další nově založená extrémně pravicová strana – Kongres ukrajinských nacionalistů (KUN). Ta navazovala na tradici válečné Organizace ukrajinských nacionalistů, která prosazovala nezávislost Ukrajiny.

Podobně zaměřenou formací bylo Ukrajinské národní shromáždění (UNA). UNA vznikla transformací z Ukrajinského mezistranického shromáždění, což byla široce pojatá konfederace různých národně orientovaných stran, zájmových svazů a jiných organizací. Pro nesouhlas s přílišnou radikálností vedení ji část členských organizací opustila. V listopadu 1991 se potom toto volné uskupení přeměnilo v politickou stranu s pevnější strukturou a začalo vystupovat pod novým názvem – UNA. Součástí shromáždění byla i paramilitární organizace nazvaná Ukrajinská národní sebeobrana (UNSO). Program UNA byl postaven na vytvoření ukrajinského národního státu. Za svého předchůdce považoval Ukrajinskou povstaleckou armádu bojující ve 40. letech za nezávislost Ukrajiny proti Němcům, Rusům a Polákům.

V lednu 1993 vzniká v Chersonu Zemědělská strana (SelPU), jejíž lídři jsou převážně předsedové zemědělských družstev. Orientovala se na zachování družstevního vlastnictví půdy a byla proti privatizaci zemědělské půdy. Podobného ražení byla i Strana práce (PP), jejíž vedení pro změnu tvořili ředitelé některých velkých státních podniků (tzv. rudí ředitelé). Na rozdíl od SelPU ovšem prosazovali privatizaci (samozřejmě především ve prospěch managementu podniků).⁹

Přes zákaz komunistické strany neustaly pokusy o její obnovení. Postupně vzniklo několik stran hlásících se k jejímu odkazu. Úspěšně obnovit komunistickou stranu se po dlouhých přípravách podařilo 19. června 1993, kdy proběhl první sjezd Komunistické strany Ukrajiny (KPU). Sami komunisté v rámci obnovení kontinuity hovořili o 19. sjezdu strany. Obnově KPU předcházelo rozhodnutí předsednictva parlamentu deklarující, že „občané Ukrajiny, kteří sdílí komunistické ideje, mohou utvořit komunistickou organizaci v souladu se zákony Ukrajiny“. Současně ale vyhlásilo nemožnost obnovy staré komunistické strany. Proto bylo na KPU z právního hlediska pohlíženo jako na nově vzniklou stranu. KPU tak neměla žádný právní nárok na majetek bývalé komunistické strany. Nutno dodat, že zmíněné usnesení předsednictva parlamentu bylo později označeno za neústavní.¹⁰

Posledním politickým subjektem, o němž je zapotřebí se zmínit, je až těsně před parlamentními volbami vzniklý Meziregionální blok pro reformy (MBR). Tato aliance lokálních zájmových skupin a organizací byla vytvořena na podporu prezidentské kandidatury odvolaného ministerského předsedy Kučmy. I když díky pozdnímu vzniku do parlamentních voleb příliš nezasáhla, významnou roli sehrála v prezidentských volbách.

V tomto stručném přehledu politických stran a jejich politické orientace jsem opominul řadu méně významných politických stran a také strany národnostních a náboženských menšin. Některé strany menšin sice měly regionálně velký vliv, ale lze je jen obtížně zařadit do typologie ukrajinských stran. Příkladem může posloužit separatistická Krymská komunistická strana, která šla do parlamentních voleb v roce 1994 společně s KPU (získala čtyři mandáty vykazované v tabulce 2 v rámci KPU). Ve volbách do parlamentu autonomní Krymské republiky vystupovala samostatně. Na základě programových odlišností od KPU ji nelze označit za krymskou odnož komunistické strany, protože zájmy, jež preferuje, se často neztotožňují se zájmy KPU. Ještě markantnějším příkladem je potom Strana ekonomické obnovy Krymu, které chybí podobný odpovídající protějšek mimo Krym.

6. Typologizace ukrajinských stran

Politické strany účastníci se parlamentních voleb v roce 1994 je nutné pro přehlednost na základě programové a ideové spřízněnosti rozčlenit. Asi nejlépe vyřešil tento problém německý politolog Henrik Bischof. Rozdělil ukrajinské strany do čtyř bloků.¹¹ Poněkud složitější a méně přehledné členění volí někteří ukrajinští politologové.¹² Dělení s drobnými odchylkami analogické Bischofovu je rozšířenější a proto jej použiji i v této studii. Vypadá následovně:

1. Levice. Patří sem tři následnické subjekty komunistické strany – komunisté, socialisté a agráři (SelPU). Celá levice byla prorusky orientovaná, prosazovala navázání úzké spolupráce s Ruskem a zavedení ruštiny jako druhého úředního jazyka. Stavěla se proti radikálním ekonomickým reformám a zahraničním investicím. Socialisté se od komunistů lišili jen státopornějším přístupem k mladému ukrajinskému státu (nebyli pro obnovu SSSR) a ochotou ke konsensuálnímu řešení problémů. Všechny tři strany utvořily před parlamentními volbami společnou alianci pod názvem „Pracující Ukrajina“.

2. Levostředové strany. Sem se řadí např. Strana práce, sociální demokraté, PDVU, Občanský kongres Ukrajiny (GKU) nebo Meziregionální blok pro reformy. Co se týká postoje k Rusku, jejich stanoviska se blížila přístupu levice. Na rozdíl od ní ale podporovaly ekonomické reformy a privatizaci.

3. Pravostředový blok (národnědemokratické strany). Tvořily jej např. Ruch, URP, DPU a Křesťanskodemokratická strana Ukrajiny (ChDPU). Strany tohoto ideového proudu byly zahraničněpoliticky zaměřeny prozápadně. Projevoval se u nich výrazný protiruský akcent. Usilovaly o posílení ukrajinské státnosti. Proklamativně se hlásily k radikální koncepci ekonomické transformace.

4. Krajně pravicové strany. Součástí tohoto bloku byla Ukrajinská konzervativně republikánská strana, KUN a UNA. Všechny zastávaly ostře protiruské stanovisko. Klíčové pro ně bylo posílení ukrajinské suverenity a nezávislosti. Stavěly se proti vstupu zahraničního kapitálu, odsunu jaderných zbraní do Ruska atd. Projevovala se u nich také silná nedůvěra k sousedním státům (nejenom k Rusku). Stojí za to v této souvislosti poznamenat, že předchůdci, k nimž se KUN a UNA hlásily, tj. Organizace ukrajinských nacionalistů a Ukrajinská povstalecká armáda,

bojovaly za II. světové války a po ní nejenom proti sovětské a německé armádě, ale i proti polskému odboji.

Strany v jednotlivých blocích spolu během parlamentních voleb v roce 1994 spolupracovaly jen částečně. Zvolený volební systém silně zvýraznil význam osobnosti kandidátů v jednotlivých obvodech. Velkou roli potom sehrály osobní vztahy mezi kandidáty. Častý byl případ, kdy neúspěšní uchazeči o poslanecké křeslo nepodpořili v druhém kole kandidáta programově blízké strany. (Asi největší soudržnost a stranickou loajalitu v tomto směru projeví kandidáti levice.)

7. Volební systém a parlamentní volby '94

18. listopadu 1993 schválil parlament volební zákon pro volby do jednokomorového ukrajinského parlamentu. Volební systém byl stanoven jako většinový. Zemi rozdělil na 450 jednomandátových volebních okrsků. Vítězem voleb v každém okrsku se stal kandidát, jenž získal minimálně 50 % hlasů. Předpokladem platnosti voleb byla volební účast alespoň 50 % voličů v okrsku. Pokud nezískal některý z kandidátů více než polovinu hlasů nebo volební účast nepřekročila polovinu voličů, muselo se konat druhé kolo voleb, do něhož postupovali dva nejúspěšnější kandidáti. Problémem, jak se později ukázalo, bylo ustanovení, že i v dalších kolech musí účast voličů překročit 50 %.

Datum I. kola voleb bylo stanoveno na 27. března 1994. Počet kandidátů přesahoval 5, 5 tisíce, z čehož jen asi čtvrtina kandidovala za nějakou politickou stranu. (Zbývající tři čtvrtiny byly nezávislé.) V I. kole se podařilo zvolit pouze 49 poslanců. Volební účast dosáhla průměrně 75, 6 %. Další kolo následovalo v dubnu. Kamenem úrazu se stala volební účast, která poklesla. V řadě míst nepřesáhla potřebných 50 % a volby se zde musely opakovat.

Zájem obyvatel o volby ovšem při opakování dále klesal. Díky tomu se do ledna 1995 (!) podařilo zvolit pouze 405 poslanců. Pokusy zvolit parlament pokračovaly i v roce 1995 a 1996, aniž se podařilo jednokomorový parlament zcela zaplnit (do konce roku 1996 bylo zvoleno celkem 419 poslanců).

Vedle problému s vleklostí voleb a s neobsazenými křesly v parlamentu se jako ještě vážnější ukázala fragmentovanost nového parlamentu. Přes polovinu zvolených poslanců bylo bez stranické příslušnosti (viz tabulka č. 2 – složení parlamentu k lednu 1995). Akceschopnost nového parlamentu tím od počátku vážně utrpěla. Stranickopolitický systém nebyl zralý nést důsledky zavedení většinového systému. V době voleb žádný zvláštní zákon neupravoval postavení politických stran. Ty právně stály na úrovni běžného občanského sdružení. Většině stran chyběla početnější členská základna, pevné centralizované řízení a síť poboček po celé zemi. (Nejpočetnější členstvo měli komunisté – 150 tisíc, pak následovali socialisté s 90 tisíci a Ruch s 60 tisíci. Ostatní strany měly jen několik tisíc, což v zemi s padesáti milióny obyvateli bylo málo.)

Zvolený volební systém proto nebyl nejšťastnější. Dvoukolový volební systém obvykle vede k omezení počtu subjektů zastoupených v parlamentu a k utváření volebních koalic pro druhé kolo (případně i trvalých). V ukrajinských podmínkách nevykrystalizovaného pevného stranického systému ovšem místo zjednodu-

šení a zpřehlednění stranického spektra způsobil atomizaci parlamentu. Tu se sice díky nutnosti nacházet konsensuální řešení v obtížné hospodářské a politické situaci podařilo do určité míry překonat. Nicméně špatné zkušenosti z důsledků majoritního volebního systému na složení parlamentu vedly v roce 1997 ke změně volebního systému na poměrný se zachováním silného většinového prvku.

Z ukrajinské zkušenosti lze vyvodit poučení, že většinový systém v podmínkách teprve vznikající demokracie může vést k nepředvídaným důsledkům.

Vítězem voleb (viz tabulka 2) se vedle nezávislých kandidátů stala i levice. Nejúspěšnější byli komunisté s 90 mandáty. Neúspěch, zapříčiněný hlavně odpovědností v očích voličů za hospodářskou krizi, zaznamenaly naopak nacionálně demokratické strany. Nejvíce mandátů z těchto stran získal Ruch (20). Příliš se neprosadily ani strany levého středu (14) a krajní pravice (10).

Velmi zajímavé je rozložení voličské podpory jednotlivým stranám. Lze na ní mimo jiné dobře demonstrovat některé štepné linie v ukrajinské společnosti (náboženskou, národnostní aj.). Východní a jihovýchodní oblasti země jsou velmi silně rusifikované (mnoho místních obyvatel se označuje za Ukrajince, ale mluví pouze rusky), navíc tu žije početná ruská menšina – volily především levice. Převládajícím náboženstvím je pravosláví s patriarchátem v Moskvě.

Střed země s menším podílem rusky mluvících obyvatel se rozdělil. Zatímco velká města (Kyjev, Žitomir aj.) volila hlavně nacionálně demokratické strany, případně krajní pravici, na venkově byla úspěšná levice. Také zde nadprůměrně vítězili nezávislí kandidáti. Co se týká náboženství, působí zde od začátku 90. let obnovená ukrajinská autokefální pravoslavná církev (patriarchát v Kyjevě) a ruská pravoslavná církev.

Západ země zasáhla rusifikace nejméně a ruská menšina zde takřka není. Tady začalo hnutí za nezávislost. Ve volbách tu dominovaly nacionálně demokratické síly a krajní pravice. Část obyvatel se hlásí k autokefální ukrajinské pravoslavné církvi nebo se považuje za uniáty (řecké katolíky). Dále zde žijí i římskokatolíci (převážně z polské menšiny).

Volební systém a volby zvýraznily regionální odlišnosti jednotlivých oblastí země. Volání po autonomii se v roce 1994 ozývalo ve východních oblastech, ale i na Zakarpatské Ukrajině. Krym, jenž autonomní status už měl, žádal rovnou nezávislost a připojení k Rusku. Parlamentní volby jasně prokázaly, že žádná strana v podstatě nemá celostátní podporu voličů. I to výrazně ovlivnilo otázku státoprávního uspořádání. Došlo k posílení centrifugálních tendencí, což v dalším vývoji výrazně ohrozilo soudržnost ukrajinského státu.¹³

Tabulka č. 2: Výsledky parlamentních voleb v roce 1994
(stav poslanců k lednu 1995)¹⁴

STRANA	Počet mandátů
LEVICE:	124
KPU	90
SPU	15
SelPU	19
LEVÝ STŘED:	14
PP	5
PDVU	5
SDPU	2
GKU	2
NACIONÁLNÍ DEMOKRATÉ:	38
Ruch	20
URP	11
DPU	2
ChDPU	5
KRAJNÍ PRAVICE:	10
KUN	5
UKRP	2
UNA	3
nezávislí	219
Cellkem	405

8. Prezidentské volby '94

26. června se konaly prezidentské volby. Pro kandidaturu na prezidenta musel každý z kandidátů předložit alespoň 100 tisíc podpisů. Další podmínkou bylo minimálně 1500 podpisů v každé ze 27 volebních oblastí.

Nacionálně demokraticky orientované strany se většinou vzdaly možnosti postavit vlastního kandidáta a rozhodly se podpořit dosavadního prezidenta Kravčuka. Ten také mohl počítat s podporou „Strany moci“, neformálního uskupení tvořeného bývalou komunistickou nomenklaturou, která zůstala i za jeho funkčního období ve vysokém postavení ve státní správě a ve státních podnicích.

Vlastního kandidáta nepostavili ani komunisté, kteří se vyslovili pro socialistického kandidáta Moroze a pro bývalého premiéra Kučmu (v druhém kole). Oba měli v programu zavedení ruštiny jako druhého úředního jazyka, urovnání sporů s Krymem a sblížení s Ruskem a SNS. Rozdíl mezi nimi byl jen v tom, že Kučma se zasazoval o zavedení prezidentského způsobu vlády, Moroz naopak o parlamentní systém se silnou vládou a jen reprezentativní osobou prezidenta.

Posledním kandidátem s větší nadějí na úspěch byl V. Lanovyj, bývalý místopředseda vlády a prezident Centra pro tržní reformy. Byl známý snahou prosadit radikální ekonomické reformy. Základnou jeho podpory byl Kyjev, mimo něj byl málo znám. Ostatní kandidáti neměli prakticky žádnou šanci.

Prvního kola voleb se zúčastnilo přes 70 % voličů. Žádný kandidát ale nezískal nadpoloviční většinu a muselo se proto konat druhé kolo (výsledky tabulka 3). V něm se rozhodovalo mezi úřadujícím prezidentem Kravčukem a bývalým premiérem Kučmou. 10. července v druhém kole (viz tabulka 3) zvítězil těsně Kučma (asi 52 % hlasů). Zvítězil ve 14 volebních oblastech, Kravčuk s asi 45 % hlasů ve 13. Volební účast byla přibližně stejná jako v prvním kole.

Kučmova voličská základna se rozkládala převážně na východě, Kravčukova na západě země. Ve středu země mírně předčil Kučma Kravčuka, ačkoliv v Kyjevě zvítězil Kravčuk. Prezidentské volby tak potvrdily antagonismus východ země versus západ, přičemž tentokrát převážil východ.

Tabulka č. 3: Prezidentské volby v roce 1995¹⁵

Kandidáti	I. kolo – hlasy v %	II. kolo – hlasy v %
L. Kravčuk	37, 68	45, 06
L. Kučma	31, 25	52, 14
O. Moroz	13, 99	-
V. Lanovyj	9, 38	-

Poznámka: zbytek hlasů do 100 procent v I. kole připadá na kandidáty s méně jak třemi procenty hlasů a na neplatné hlasy, v II. kole chybějící hlasy do 100 procent byly neplatné.

9. Role stran v parlamentu a převaha prezidenta a jeho administrativy

Parlamentní volby vedly k atomizaci parlamentu. Pouze tři politické strany byly schopny utvořit samostatné poslanecké kluby – komunisté, socialisté a Ruch. Ostatní poslanci se stali součástí klubů vytvořených několika stranami nebo bezpartijními poslanci. Zbytek poslanců zůstal mimo jakýkoliv klub. Předsedou parlamentu byl zvolen neúspěšný kandidát na prezidenta Moroz.

Ve chvíli, kdy více jak polovinu parlamentu tvořili nestraníci a i část poslanců se stranicou příslušností se jí necítila nijak vázána, nezbylo prezidentu Kučmovi a vládě než pro prosazování každého svého zákona pracně hledat v parlamentu potřebnou zákonnou většinu.

Poznámky:

1. Podrobněji viz. Czech, M.: Problem mnijszkości narodowych w myśli politycznej Ukraińskiego Zwiazku Helsińskiego i Ludowego Ruchu Ukrainy, in: Ukraińska myśl polityczna w XX. wieku, Kraków 1993, s. 225-238.; Potichnyj, P.: The Multi-Party System in Ukraine, Bericht des BIOst Nr. 3/1992, s. 1-3.

2. K hnutí RUCH viz studie Ukraine: Political Parties and Organization, Moscow 1992, s. 21-22.; Czech, M. Problem mniejszości narodowych w myśli politycznej Ukraińskiego Związku Helsińskiego i Ludowego Ruchu Ukrainy, in: Ukraińska myśl polityczna w XX. wieku, Kraków 1993, s. 225-338.
3. Viz studie Ukraine: Political Parties and Organization, Moscow 1992, s. 31-33.
4. Podrobně k DPU viz Potichnyj, P.: The Multi-Party System in Ukraine, Bericht des BIOst Nr. 3/1992, s. 28-31; Rudin, F. M.: Politični strukturi ta procesi v súčasnij Ukraini, Kiiv 1995, s. 256.
5. Potichnyj, P.: The Multi-Party System in Ukraine, Bericht des BIOst, Nr 3/1992, s. 26 – 28.; Rudin, F. M.: Politični strukturi ta procesi v súčasnij Ukraini, Kiiv 1995, s. 257.
6. Přehled vývoje Ukrajiny v období perestrojky a prvních let nezávislosti viz Bojko, O./Goněc, V. Nejnovější dějiny Ukrajiny, Brno 1997, s. 222 – 250.
7. Srovnej viz Potichnyj, P.: Formation of Political Parties in Ukraine, Bericht des BIOst Nr. 1/1994, s. 21.
8. Viz k prezidentským volbám Potichnyj, P.: Formation of Political Parties in Ukraine, Bericht des BIOst Nr. 1/1994, s. 19-22
9. Viz Rudin, F. M.: Politični strukturi ta procesi v súčasnij Ukrajini, Kiiv 1995, s. 108 – 109.
10. Srovnej Wilson, A.: The Ukrainian Left: In Transition to Social Democracy or Still in Thrall to the USSR?, in: Europe-Asia Studies, Vol. 49, No. 7, 1997, s. 1293 – 1316.
11. Bischof, H.: Die Ukraine – Zeit der Unabhängigkeit, Bonn 1994, s. 14-17.
12. Viz Rudin, F. M.: Politični strukturi ta procesi v súčasnij Ukrajini, Kiiv 1995, s. 112-117.
13. Srovnej viz Bischof, H.: Die Ukraine – Zeit der Unabhängigkeit, Bonn 1994, s. 14 – 35.
14. Viz Ott, A.: Die politischen Parteien in der Ukraine, Bericht des BIOst Nr. 13/1995, s. 25.
15. Viz Markus, U.: Stability amid Political Turnover, in: Transition Vol. 1, No. 2/1995, s. 66 – 68.